

УДК 341.3
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2024.28>

О. В. Плотніков
orcid.org/0000-0001-9814-1108
кандидат юридичних наук,
старший юрист
Громадської організації «Десяте Квітня»

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗАБОРОНИ КАСЕТНИХ БОЄПРИПАСІВ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. З 2014 року Україна знаходиться в стані міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією російської федерації. Незважаючи на численні порушення з боку агресора, Україна прагне до повного дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо ведення війни. Ці норми включають в себе положення щодо заборони чи обмеження застосування деяких видів зброї. Це, стосується, зокрема, касетних боєприпасів. Хоча Україна не є стороною Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року і застосовує касетні боєприпаси на полі бою фактично наша держава запроваджує деякі обмеження, пов'язані з касетними боєприпасами, наприклад, загальну заборону їхнього застосування проти цивільного населення. Значна частина міжнародних партнерів України, передусім держав-учасниць ЄС, є сторонами Конвенції про касетні боєприпаси і прискіпливо стежать за застосуванням касетних боєприпасів Україною. Це зумовлює потребу в усвідомленні міжнародно-правового режиму касетних боєприпасів, його становлення та розвитку.

Стан опрацювання проблематики. Питання, пов'язані з міжнародно-правовим режимом касетних боєприпасів. В існуючих дослідженнях наявні окремі згадки без якого-небудь помітного аналізу. Зарубіжна література з даного питання також достатньо бідна. Серед авторів виділяються Ф. Кальсховен, Т. Неш, Е. Прокош. Окрім цих авторів, підґрунтям для проведення цієї розвідки стали первинні документи, такі як протоколи та звіти за результатами міжнародних заходів, що призвели до формування міжнародно-правового режиму касетних боєприпасів

Метою дослідження є встановлення історико-правових передумов формування міжнародно-правового режиму Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга половина ХХ століття стала часом формування нових міжнародно-правових режимів, спрямованих на заборону чи обмеження деяких конкретних видів зброї, зокрема запальної зброї, протипіхотних мін, зброї, що ранить уламками, які не віднаходяться в людському тілі.

Серед іншого, на міжнародному рівні відбувалося обговорення можливої заборони касетних боєприпасів – зброї, що активно застосовувалася в локальних конфліктах того часу.

Про перші нариси майбутнього правового режиму можна говорити з 1971 року, коли Мексика, Нідерланди, Об'єднана Арабська Республіка, Швейцарія та Швеція представили проєкт майбутнього міжнародно-правового інструменту щодо захисту цивільного населення від небезпек, які несуть бойові дії, що включав, зокрема, заборону бомб, що фрагментуються на велику кількість малокаліберних уражаючих елементів [1]. З урахуванням цих напрацювань та у відповідь на формальну пропозицію з боку 19 країн, Міжнародний комітет Червоного Хреста скликав групу експертів в галузях військової справи, права та медицини для дослідження звичайних озброєнь, що могли спричинити непотрібні страждання або мати невибіркову дію [2, с. 78–79]. Перша доповідь цієї групи, що була представлена в 1973 році, містила глави, які стосуються малокаліберних куль, вибухової та осколкової зброї (в тому числі, касетних боєприпасів, флешет, боєприпасів об'ємного вибуху), зброї відкладеної дії, запальної зброї, а також можливих майбутніх типів зброї (в тому числі, лазерів). В доповідь увійшли характеристики зброї та військові вимоги щодо них, та опис їхнього медичного впливу.

Одночасно з цим, Швеція скликала власну міжвідомчу групу експертів в галузі військової справи, права та медицини, які підготували доповідь щодо технічних характеристик різних видів звичайної зброї та перспектив її заборони [3]. В лютому 1974 року Швеція та шість інших країн представили дослідження з проєктами текстів можливих заборон п'яти типів зброї, в тому числі, касетних бомб [4]. Порівняно з пропозиціями 1971 року, можна виділити декілька важливих змін. Так, заборона протипіхотних осколкових бомб тепер прямо стосувалася касетних боєголовок. В дослідженні протипіхотні касетні боєприпаси розглядалися як такі, що мають невибіркову дію та спричиняють непотрібні страждання через ризик численних поранень.

Міжнародна конференція Червоного Хреста в листопаді 1973 року ухвалила резолюцію, в якій запросила МКЧХ скликати конференцію урядових експертів для дослідження питання звичайної зброї, що може вважатися такою, що завдає непотрібних страждань або має невивіркову дію [2, с. 84]. Нею стала Люцернська конференція, яка розпочала свою роботу в жовтні 1974 року, та участь в якій взяли урядові експерти 49 держав.

Обговорення призвели до формування руху за заборону касетних боєприпасів, який, щоправда, спочатку сприймався рядом акторів скептично. Цей скептицизм відобразився, зокрема, в позиції МКЧХ щодо проблеми касетних боєприпасів, що була висловлена в 2000 році та передбачала підхід, подібний до обмеження використання запалювальної зброї (наприклад, заборону застосування в місцях концентрації цивільного населення, оснащення механізмами самознищення, розмінування територій, уражених касетними боєприпасами, тощо) [5]. До 2006 року агенції ООН також визначали касетні боєприпаси як зброю, що викликає занепокоєння, проте не закликали до їхньої повної заборони. Так, під час зустрічі в листопаді 2005 року, що стосувалася Конвенції про конкретні види звичайної зброї, одинадцять агенцій ООН закликали додати касетні боєприпаси до порядку денного Конвенції 1980 року [6, с. 239]. Ряд неурядових організацій в цей час також вимагав обмеження виробництва, мораторію на використання, продаж чи інші форми поширення касетних боєприпасів. В 2003 році сформувалася Коаліція проти касетних боєприпасів (Cluster Munition Coalition), яка закликала до мораторію на касетні боєприпаси доки не будуть вирішені гуманітарні проблеми, пов'язані з цим видом зброї [7, с. 44].

Міркування ООН, урядів та неурядових організацій поєдналися в процесі Осло, що створив інституційний механізм для перетворення цих позицій в міжнародну угоду. В рамках процесу відбулися конференції в Осло (лютий 2007 року), Лімі (травень 2007 року), Відні (грудень 2007 року) та Веллінгтоні (лютий 2008 року), в рамках яких був розроблений проєкт договору, що був представлений дипломатичній конференції в Дубліні в травні 2008 року. Під час цих заходів активно обговорювалася неприпустимість шкоди цивільним особам, що знайшло своє відображення в підписаній в 2007 році Декларації Осло по касетних боєприпасах. Зокрема, Декларація закликала «укласти до 2008 року юридично обов'язковий міжнародний документ що заборонить використання, виробництво, передачу та накопичення касетних боєприпасів, що спричиняють неприйнятну шкоду цивільним особам та створити мережу співробітництва

та допомоги, що забезпечить належне надання лікування та реабілітації жертвам та їхнім громадам, очищення забруднених територій, освіти щодо ризиків та знищення накопичених касетних боєприпасів» [8].

Хоча положення Декларації Осло часто цитувалися саме в такому вигляді (наприклад, Генеральний Секретар ООН Пан Гі Мун висловлював занепокоєння «використанням, розробкою, виробництвом, накопиченням та передачею касетних боєприпасів, що спричиняють неприпустиму шкоду цивільним особам» [8, с. 242]), очевидним було, що питання шкоди цивільним особам було лише одним з багатьох питань, що мало бути вирішене в рамках процесу Осло. Неясним залишалось де та як можна провести обмеження піднятих проблем. Наприклад, що стосується забруднення територій касетними суббоєприпасами, що не вибухнули, широко визнавалося, що, щонайменше, частина цих боєприпасів залишиться після завершення конфлікту, і їхні технічні особливості не дозволяють досягти стовідсоткового знищення чи самознищення таких боєприпасів. Тож виникало питання який рівень збереження таких боєприпасів слід визнати прийнятним.

При цьому, деякі держави вказували, що формулювання, використані в Декларації Осло явно не передбачали заборони всіх касетних боєприпасів. Дійсно, початкова редакція договору, що, наприклад, обговорювалася під час конференції в Лімі, передбачала заборону застосування лише деяких типів касетних боєприпасів (наприклад таких, що розкидаються з повітря) [9]. Коаліція за заборону касетних боєприпасів, хоча і закликала не робити виключень з числа заборонених типів касетних боєприпасів, все ж припускала можливість дозволу на використання певних типів касетних боєприпасів, якщо забезпечується їх знищення до моменту закінчення бойових дій і вони не породжують забруднення певних територій касетними боєприпасами [6, с. 245].

З урахуванням розбіжностей щодо того які касетні боєприпаси спричиняють неприйнятну шкоду цивільним особам, фундаментальним питанням стало питання визначення. Під час конференцій розглядалося чи повинне визначення бути категоричним та включати всі види касетні боєприпаси, та хто повинен нести тягар доведення у визначенні того, що є забороненим, а що ні. Що стосується першого питання, процес Осло дійшов до визначення, яке забороняло всі касетні боєприпаси та суббоєприпаси. В тексті проєкту містилися обширні описи предметів, які виключаються з визначення та не розглядаються як касетні боєприпаси, однак сама по собі заборона стосувалася виду зброї в цілому. Що стосується другого питання, відбувалося напра-

цювання відповідних вимог, що могли б бути включені в конвенційну заборону. Це призвело до ухвалення широкої заборони, з якої в подальшому робилися виключення на запит учасників процесу.

Обидва ці питання обговорювалися в кулуарах Лімської та Віденської конференції. Так, під час останньої було представлено проєкт, що включав в себе категоричну заборону, який надавав визначення касетних боєприпасів як «боєприпасів, розроблених для розкидання чи вивільнення вибухових суббоєприпасів та включає такі суббоєприпаси», та включав список виключень з цього визначення [10, с. 118]. Тож замість припущення про допустимість певних видів боєприпасів, це визначення розпочиналося з загального твердження про неприпустимість всіх касетних боєприпасів та опису боєприпасів, що могли виглядати подібними до касетних, але не розглядалися як такі. Можна помітити значну відмінність від того, як касетні боєприпаси розглядалися в системі Конвенції про звичайну зброю, в тому числі, під час конференцій в Люцерні та Лугано, а отже навіть гіпотетична можливість того, що певні види касетної зброї можуть залишитися дозволеними була виключена. Незважаючи на супротив ряду країн, саме така структура увійшла до остаточного тексту договору, що був погоджений в Дубліні в травні 2008 року.

Система Конвенції по касетних боєприпасах передбачала такий самий набір обмежень і заборон, що й у випадку протипіхотних мін. Зокрема, це включало обов'язок не застосовувати касетні боєприпаси, не поширювати касетні боєприпаси та знищити наявні запаси касетних боєприпасів [11]. Однак, незважаючи на подібність заборон, уявляється, що Конвенція по касетних боєприпасах стала менш успішною, ніж подібні конвенції, що передбачали знищення наявних запасів певної зброї. Станом на 2024 рік її сторонами стали 112 держав (на відміну від 164 сторін Оттавської конвенції). Більше того, в світлі наростаючих загроз власній безпеці, в 2024 році Литва оголосила про вихід з Конвенції про касетні боєприпаси [12], створивши прецедент відмови від зобов'язань щодо незастосування та знищення озброєнь.

Висновки. Конвенція про касетні боєприпаси 2008 року створила всеохоплюючий правовий режим заборони касетних боєприпасів. Водночас, вона так і не змогла стати універсальною, оскільки велика кількість держав, включно з провідними військовими потугами світу, не приєдналися до цієї Конвенції. Можливе пояснення полягає в обраному шляху повної заборони, що повторював шлях Оттавської конвен-

ції про заборону протипіхотних мін. Цей шлях означав відмову від більш м'якого регуляторного підходу, що міг би слідувати моделі обмежень за Конвенцією про деякі види звичайної зброї 1980 року, наприклад, щодо запалювальної зброї. Ризикованість цього підходу демонструється не тільки відмовою ряду держав від приєднання до Конвенції, але й появою тенденції до відмови від зобов'язань поза нею, що робить майбутнє міжнародно-правового режиму заборони касетних боєприпасів проблематичним.

Література

1. Prokosch E. The Development of the Convention on Conventional Weapons 1971-2003. 2021. URL: https://article36.org/wp-content/uploads/2021/12/The-Development-of-the-CCW.pdf?mc_phishing_protection_id=28048-c7anv7f0s0v91iu3cerg (дата звернення: 02.11.2024).
2. Kalshoven F. The Conference of Government Experts on the Use of Certain conventional Weapons, Lucerne, 24 September-18 October 1974. *Netherlands Yearbook of International Law*. 1975. Vol. 6. P. 77-102.
3. Royal Ministry of Foreign Affairs. Conventional Weapons, Their Deployment and Effects from a Humanitarian Aspect: Recommendations for the Modernization of International Law, 1973. 182 p.
4. The Seven Countries Proposal, 1974. URL: https://article36.org/wp-content/uploads/2021/12/The-Development-of-the-CCW.pdf?mc_phishing_protection_id=28048-c7anv7f0s0v91iu3cerg (дата звернення: 03.11.2024).
5. ICRC. 'Existing Principles and Rules of International Humanitarian Law Applicable to Munitions that May Become Explosive Remnants of War. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/561503?v=pdf> (дата звернення: 12.11.2024).
6. Rappert B., Moyens R. The Prohibition of Cluster Munitions. *The Nonproliferation Review*. 2009. Vol. 16. Issue 2. P. 237-256.
7. Nash T. Stopping Cluster Munitions. *Disarmament Forum*. 2006. No 4. P. 35-48.
8. Declaration of Oslo Conference on Cluster Munitions, Oslo, 23 February 2007. URL: <https://www.clusterconvention.org/files/oslo/Oslo-Declaration-final-23-February-2007.pdf> (дата звернення: 12.11.2024).
9. Convention on Cluster Munitions. Chair's Discussion Text for Lima Conference, May 2007. URL: <https://academic.oup.com/book/57496/chapter-abstract/473450336?redirectedFrom=fulltext> (дата звернення: 12.11.2024).
10. Rappert B. Controlling the Weapons of War: Politics, Persuasion and the Prohibition of Inhumanity. London: Routledge, 2013. 236 p.
11. Convention on cluster munitions, 2008. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0961.pdf (дата звернення: 12.11.2024).
12. Human Rights Watch. Lithuania Leaving Cluster Mmunition Ban Undermines Agreement, Threatens Crucial Norms. URL: <https://www.hrw.org/news/2024/08/01/lithuania-leaving-cluster-munition-ban-undermines-agreement-threatens-crucial-norms> (дата звернення: 12.11.2024).

Анотація

Плотніков О. В. Формування правового режиму заборони касетних боеприпасів в міжнародному праві. – Стаття.

У статті розглядається формування та розвиток міжнародно-правового режиму, спрямованого за заборону касетних боеприпасів. Зазначається, що обговорення обмеження чи заборони касетних боеприпасів розпочалися ще в 1970-х роках, однак, через опозицію ряду держав протокол про касетні боеприпаси не став частиною режиму Конвенції про деякі види звичайної зброї 1980 року. Хоча касетні боеприпаси викликали занепокоєння ряду держав, про їхню заборону чи обмеження не йшлося до початку 2000-х років.

Зазначається, що новий виток розвитку міжнародно-правового режиму касетних боеприпасів в 2000-х роках розвивався під впливом процесу, що призвів до ухвалення Конвенції про заборону проти-піхотних мін в 1997 році та в багатьох аспектах повторював цей рух. Зокрема, це стосувалося підтримки та впливу неурядових організацій на уряди, а також діяльності ООН, яка створила інституційний механізм, спрямований на перетворення позицій держав та вимог неурядових організацій на конкретне міжнародно-правове зобов'язання.

Досліджується Декларація Осло, що закликала до всеохоплюючої заборони касетних боеприпасів. Простежується викликаний нею рух від часткової заборони деяких видів касетних боеприпасів до повної їх заборони. Характеризуються проблеми з визначенням касетних боеприпасів, з якими зіткнулася міжнародна спільнота. Простежується розвиток опису касетних боеприпасів в попередніх проектах та остаточному тексті Конвенції.

Наголошується, що остаточний текст Конвенції по касетних боеприпасах передбачав їх повну заборону та знаменував собою відмову від припустимості про правомірність окремих видів касетних боеприпасів. Зазначається що Конвенція по касетних боеприпасах виключила навіть гіпотетичну можливість визнання деяких касетних боеприпасів законними. Досліджується набір обмежень встановлений Конвенцією про касетні боеприпаси та встановлений Конвенцією обов'язок знищення касетних боеприпасів. Підкреслюється, що попри подібність до Оттавської конвенції, Конвенція по касетних боеприпасах отримала менше визнання серед держав. В світлі зростаючих загроз, зокрема створених збройною агресією російської федерації проти України та інших держав, спостерігаються випадки відмови держав від зобов'язань за Конвенцією про касетні боеприпаси.

Ключові слова: обмеження озброєнь, конкретні види звичайної зброї, обмеження запальної зброї, обмеження касетних боеприпасів, касетні боеприпаси, Конвенція Осло.

Summary

Plotnikov O. V. Formation of the legal regime of prohibition of cluster munitions in international law. – Article.

The article examines the formation and development of the international legal regime aimed at banning cluster munitions. It is noted that discussions on the restriction or prohibition of cluster munitions began as early as the 1970s, however, due to opposition from a number of states, the protocol on cluster munitions did not become part of the regime of the Convention on Certain Conventional Weapons of 1980. Although cluster munitions raised concerns among a number of states, their prohibition or restriction did not occur until the early 2000s. It is noted that a new round of development of the international legal regime on cluster munitions in the 2000s developed under the influence of the process that led to the adoption of the Convention on the Prohibition of Anti-Personnel Mines in 1997 and in many respects repeated this movement. Thus, it concerned the support and influence of non-governmental organizations on governments, as well as the activities of the UN, which created an institutional mechanism aimed at transforming the positions of the state and the demands of non-governmental organizations into specific international legal obligations.

The Oslo Declaration, which called for a comprehensive ban on cluster munitions, is examined. The movement it caused from a partial ban on some types of cluster munitions to their complete ban is traced. The problems with the definition of cluster munitions that the international community faced are characterized. The development of the description of cluster munitions in previous drafts and the final text of the Convention is traced.

It is emphasized that the final text of the Convention on Cluster Munitions provided for their complete ban and marked a rejection of the admissibility of the legality of certain types of cluster munitions. It is noted that the Convention on Cluster Munitions has excluded even the hypothetical possibility of recognizing some cluster munitions as legal. The set of restrictions established by the Convention on Cluster Munitions and the obligation established by the Convention to destroy cluster munitions is studied. It is emphasized that despite its similarity to the Ottawa Convention, the Convention on Cluster Munitions has received less recognition among states. Threats are growing in the world, in particular those created by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and other states, and there are cases of states refusing to comply with their obligations under the Convention on Cluster Munitions.

Key words: arms restrictions, specific types of conventional weapons, incendiary weapons restrictions, cluster munition restrictions, cluster munitions, Oslo Convention.